методика

Політичний маркетинг і менеджмент

Олексій Картунов,
доктор політичних наук,
завідуючий кафедрою гуманітарних дисциплін
Університету економіки і права „КРОК"
Ольга Маруховська,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Університету економіки і права „КРОК"

Методичний комплекс містить тематичний план та програму навчальної дисципліни „Політичний маркетинг і менеджмент", перелік рекомендованої літератури до кожної теми курсу, плани лекцій та семінарських занять. Подаються орієнтовний перелік запитань та завдань для самостійної роботи студентів, тематика рефератів, тестові завдання для перевірки знань. Наводиться перелік запитань підсумкового контролю.

Комплекс розрахований на студентів вищих навчальних закладів. Схвалений Вченою радою Університету економіки та права „КРОК".

1. Вступне слово

1.1. Мета курсу „Політичний маркетинг і менеджмент"

Головна мета курсу – вивчення сутності, характеру, закономірностей та основних функцій політичного маркетингу і політичного менеджменту; ознайомлення зі специфікою функціонування політичного ринку, виборчої інженерії та політичного рекламування; з'ясування загальних вимог до розробки стратегії і тактики виборчої кампанії та її менеджменту.

1.2. Вимоги до знань та вмінь

У результаті засвоєння курсу студенти повинні **знати**:

- історію зародження і розвитку політичного маркетингу, його основні теоретичні засади;
- сутність, основні види та функції політичного маркетингу;
- специфіку функціонування політичного ринку та його складових елементів;
- особливості існуючих у світовій політичній практиці типів виборчих систем;

- тонкощі виборчої інженерії як легального засобу впливу на виборчий процес;
- принципи політичного менеджменту і, зокрема, менеджменту виборчої кампанії;
- причини зародження, сутність, типологію та шляхи врегулювання політичних конфліктів.

Вміти:

- застосовувати набуті знання для аналізу політичного ринку та його основних складових елементів;
- орієнтуватися в перевагах та недоліках різних типів виборчих систем;
- виявляти сильні і слабкі позиції передвиборчої політичної реклами тих чи інших політичних партій та політичних лідерів;
- викривати деструктивний характер „чорного PR" у політичній рекламі виборчої кампанії;
- орієнтуватися в прийомах, методах і засобах формування та створення у суспільній свідомості відповідних іміджів реальних суб'єктів політики;
- допомагати своїм співбесідникам-виборцям зорієнтуватися у тонкощах і хитросплетіннях виборчих програм різних політичних партій і рухів та їх політичних лідерів;
- виявляти основні елементи соціотехніки політичного менеджменту, зокрема маніпуляції суспільною свідомістю;
- з'ясовувати справжні причини і рушійні сили політичних конфліктів;
- вести пошук найоптимальніших шляхів і методів цивілізованого менеджменту політичних конфліктів;
- створювати навколо себе атмосферу політичної толерантності, вести політичні дискусії з оцінки передвиборчої ситуації з позиції високих норм етики і моралі та політичної культури;
- переконувати співбесідників у необхідності збереження і зміцнення політичної стабільності в Україні.

2. Тематичний план курсу „Політичний маркетинг і менеджмент"

Розділ І. Політичний маркетинг

Тема 1. Теоретичо-методологічні засади курсу

Тема 2. Політичний маркетинг

Підтема 1. Поняття маркетингу та його типологія

Підтема 2. Характеристика політичного маркетингу

Тема 3. Політичний ринок

Підтема 1. Дослідження політичного ринку

Підтема 2. Аналіз результатів політичних виборів в Україні та Росії

Підтема 3. Вивчення громадської думки

методика

Тема 4. Політичні партії та рухи
Підтема 1. Теоретичні аспекти партології
Підтема 2. Політичні партії та рухи в Україні, Росії й на Заході
Тема 5. Виборчі системи
Підтема 1. Виборчі системи: зарубіжний та вітчизняний досвід
Підтема 2. Сучасний парламентаризм
Підтема 3. Виборче законодавство
Підтема 4. Політична реформа
Тема 6. Політична реклама
Тема 7. Політична еліта
Підтема 1. Проблема політичної еліти: теоретичні аспекти
Підтема 2. Політична опозиція
Підтема 3. Політична еліта в Україні, Росії та на Заході
Тема 8. Політичне лідерство
Підтема 1. Теоретичні проблеми політичного лідерства
Підтема 2. Політичне лідерство в сучасній Україні та Росії
Тема 9. Іміджелогія політичного лідерства
Підтема 1. Теоретичні проблеми політичної іміджелогії
Підтема 2. Іміджелогія політичного лідерства в Україні та Росії
Розділ II. Політичний менеджмент
Тема 10. Теоретичні засади політичного менеджменту
Тема 11. Менеджмент правлячої команди
Тема 12. Менеджмент виборчої кампанії
Підтема 1. Теоретичні проблеми виборчих кампаній
Підтема 2. Особливості виборчих кампаній в Україні та Росії
Тема 13. Політичне маніпулювання
Підтема 1. Маніпуляція суспільною свідомістю.
Підтема 2. Електоральна поведінка
Тема 14. Виборчі технології
Підтема 1. Виборчі технології
Підтема 2. Західний досвід виборчих технологій
Тема 15. Політичні конфлікти
Підтема 1. Сутність, типологія та функції політичних конфліктів
Підтема 2. Основні шляхи врегулювання політичних конфліктів

3. Програма курсу „Політичний маркетинг і менеджмент"

Тема 1. Теоретико-методологічні засади курсу „Політичний маркетинг і менеджмент"

Структура курсу політології як навчальної дисципліни. Місце практичної політології в структурі всього курсу політології. Місце й роль

спеціального курсу „Політичний маркетинг і менеджмент" в структурі політології.

Політичний маркетинг і менеджмент (ПММ) як новий науковий напрям і навчальна дисципліна. Основні цілі та завдання курсу ПММ. Основні функції курсу ПММ: теоретико-пізнавальна, прикладна, світоглядна, інтерпретаційна, інноваційна, творчо-конструктивна, культурно-виховна, гуманістична, прогностична.

Співвідношення і взаємозв'язок курсу ПММ з іншими соціально-політичними науками: теоретичною політологією, політичною соціологією, політичною історією, політичною психологією, політичною філософією, філософією права та ін. Понятійно-категоріальний аппарат курсу ПММ як наукової галузі знання і навчальної дисципліни: політичний маркетинг, політичний менеджмент, політичний ринок, маркетингове мікро- та макросередовище, виборча інженерія, виборча система, виборча кампанія, електорат, електоральна поведінка, виборчі технології, політичне лідерство, політична еліта, політична опозиція, політичний лобізм, політична реклама, „чорний PR", політичний конфлікт, політична криза, політична стабільність.

Основні методологічні засади курсу ПММ. Нове (критичне) політичне мислення як головна методологічна засада. Загальнонаукові та спеціальні методи як інструментарій прикладної політології.

Значення вивчення курсу ПММ для формування громадянських якостей, цивілізованої електоральної поведінки та високої політичної культури політичної особи.

Рекомендована література:

1. **Бебик В. М.** Політичний маркетинг // Політологічні читання. – 1995. – № 1. – С. 198 – 214.

2. **Бебик В. М.** Політичний маркетинг і менеджмент. Підручник. – К.: МАУП, 1996. – 144 с.

3. **Морозова Е. Г.** Политический рынок и политический маркетинг: концепции, модели, технологии. – М., 1998. – 247 с.

4. **Нежданов Д. В.** Политический маркетинг: вчера, сегодня, завтра. – СПб.: Питер, 2004. – 160 с.

5. Політичний маркетинг і менеджмент. Розділ III // Ребкало В. А., Бебик В. М., Пойченко А. М. Практична політологія: Навч. посібник. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – С. 93-135.

6. Политический менеджмент. Учебное пособие. / Под ред. В. И. Жукова. – М.: Изд-во психотерапии, 2004. – 944 с.

7. **Пушкарева Г. В.** Политический менеджмент. Уч. Пособие. – М.: Дело, 2002. – 400 с.

методика

Тема 2. Політичний маркетинг

Підтема 1. Поняття маркетингу та його типологія

Поняття маркетингу. Походження та введення в науковий обіг терміна „маркетинг". Багатоманітність визначень маркетингу. Розуміння маркетингу Ф. Котлером.

Типологія маркетингу: 1) комерційний (класичний); 2) некомерційний; 3) політичний (електоральний та адміністративний); 4) соціальний.

Поняття „електорального" і „соціального" маркетингу. Поняття державно-адміністративного маркетингу. Поняття некомерційного маркетингу. Класифікація видів некомерційного маркетингу: 1) маркетинг державних некомерційних суб'єктів; 2) маркетинг недержавних некомерційних суб'єктів; 3) маркетинг фізичних осіб, які здійснюють некомерційну діяльність. Політичний маркетинг державних, політичних та суспільних інституцій, політичних партій, суспільних рухів, організацій, політичних лідерів, а також їх ідей, програм, концепцій тощо.

Маркетинг політичного лідера як система „особистісного" (створення іміджу), „програмного" (розробка програмних документів) та „інформаційного" (реклама, PR) впливу на виборців з метою одержання **влади.**

Підтема 2. Характеристика політичного маркетингу

Поняття „політичного маркетингу" як сучасного виду політичної технології. Багатоманітність визначень терміна „політичний маркетинг". Політичний маркетинг як система заходів або діяльність, спрямована на створення, підтримання чи зміну поведінки виборців щодо конкретних політичних лідерів, політичних партій та організацій. Західні трактування поняття „політичного маркетингу" (Д. Ліндон, М. Бонгран та ін.). Російські (В. Халіпов, Ф. Ільясов, С. Морозова та ін.) та вітчизняні (В. Бебик, В. Полторак та ін.) трактування поняття „політичного маркетингу".

Основні ознаки політичного маркетингу. Основні функції та цілі політичного маркетингу: 1) отримання повної інформації про суб'єкти та об'єкти політичного життя; 2) розробка методів аналізу і опрацювання цієї інформації; 3) вивчення і аналіз умов політичного ринку, маркетингового мікро- і макросередовища; 4) аналіз ринкових можливостей різних політичних партій, суспільних ідей і політичних лідерів; 5) вивчення існуючого уявлення виборців про політика (претендента на владу), політичну партію чи ідею; 6) розробка і втілення у життя конкурентоспроможної програми дій, розрахованої на підтримку політичної партії чи лідера тощо. Поняття маркетингового мікро- та макросередовища. Суб'єктні та об'єктні типи політичного маркетингу. Розгорнута схема функціонування політичного маркетингу.

Найважливіші види і невід'ємні частини політичного маркетингу: 1) дослідження політичного ринку; 2) вивчення громадської думки; 3) виборчі технології; 4) політичне рекламування.

Рекомендована література:

Підтема 1. Поняття маркетингу та його типологія

1. **Андреев С. Н., Мельниченко Л. Н.** Основы некоммерческого маркетинга для политических партий, властных структур, некоммерческих организаций, физических лиц. – М., 2000. – 256 с.

2. **Борщевський В., Олійник О.** Адміністративний ринок України: витоки та наслідки // Віче. – 2001. – №4. – С. 124 – 134.

3. **Ламбен Ж.-Ж.** Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Пер. с фр. – СПб.: Наука, 1996.

4. **Лобанов В.** Маркетинг в государственном управлении // Проблемы теории и практики управления. – 1994. – №4.

5. Нетрадиционный маркетинг: Учебно-методическое пособие. – Екатеринбург: УрАГС, 1999. – 138 с.

Підтема 2. Характеристика політичного маркетингу

1. **Андреев С. Н., Евстафьев В. А., Лисовский С. Ф.** Основы предвыборного маркетинга // Маркетинг и маркетинговые исследования в России. – 1998. - №3.

2. **Бебик В. М.** Політичний маркетинг і менеджмент. Підручник. – К.: МАУП, 1996. – С. 25 – 27.

3. **Бебик М.** Політичний маркетинг // Політологічні читання. – 1995. - №1. – С. 198 – 214.

4. **Ильясов Ф. Н.** Политический маркетинг, или Как „продать" вождя // Политические исследования („Полис"). – 1997. – №5. – С. 99 – 106.

5. **Ильясов Ф. Н.** Политический маркетинг: искусство и наука побеждать на выборах. – М.: ИМА- Пресс, 2000. – 200 с.

6. **Ковлер А. И.** Основы политического маркетинга. (Технология организации избирательных кампаний). – М., 1993.

7. **Поляков Д. Н.** Специфический маркетинг: PR в политике // Маркетинг и маркетинговые исследования в России. – 1998. - №3.

8. **Майструк О.** Політичний маркетинг і демократичні процеси: фактори використання та рівень розвитку // Актуальні проблеми політики. – 2000. – Вип. 8. – С. 114 – 115.

9. **Морозова Е. П.** Политический рынок и политический маркетинг: концепции, модели, технологии. – М., 1998. – 247 с.

10. **Морозова Е. Г.** Политический маркетинг в избирательной кампании и государственно-политическом управлении // Политическое управление. – М., 1996.

11. **Нежданов Д. В.** Политический маркетинг: вчера, сегодня, завтра. – СПб.: Питер, 2004. – 160 с.

12. Политический маркетинг: Практические советы. – М., 1993. – 40 с.

13. **Полторак В. А.** Політичний маркетинг та організація виборчих

методика

кампаній // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – №1.

14. **Полторак В. А.** Політичний маркетинг. – Дніпропетровськ, 2001. – 94 с.

Тема 3. Політичний ринок

Підтема 1. Дослідження політичного ринку в Україні

Поняття „політичного ринку". Багатоманітність визначень терміна „політичний ринок". Умови виникнення політичного ринку. Формування „ринкової" концепції політики. Ринкові підходи в „теорії економічної та політичної рівноваги" (В. Парето) та у „конкурентній теорії демократії" (Й. Шумпетер).

Теорія політичного ринку (П. Бурдьє). Політичний ринок як ототожнення політичних відносин і процесів з формами ринкового обміну. Процес електорального вибору як специфічний ринок. Політичний суб'єкт як споживач ринкових товарів у формі влади, політичних ідей, політичних лідерів та партій.

Основні складові цивілізованого політичного ринку: демократична правова держава, громадянське суспільство, конституційний лад, політичний режим, форма державної влади, розподіл політичної влади, політично-партійна система, політичні партії, суспільно-політичні рухи і громадські об'єднання та законодавство про них, політичні лідери, політична еліта, політична культура, суспільна свідомість та громадська думка.

Дослідження політичного ринку. Поняття та основні ознаки демократичної правової держави. Атрибути демократії. Типи демократії: безпосередня (пряма) і представницька. Юридичне визнання принципу верховенства права. Сутність демократичного політичного режиму. Принцип розподілу гілок політичної влади. Моделі політичної влади. Президентська, парламентська та змішана форма державної влади. Структура та типологія політичних систем.

Дослідження політичного ринку України 1990-х років. Історичні засади формування нинішнього політичного ринку України. Процес національно-державного будівництва України як втілення в життя світової тенденції. Проблеми, тенденції розвитку та перспективи політичного життя в суверенній Україні. Характеристика моделі політичної влади та політичного режиму в сучасній Україні. Втілення принципу розподілу влади в Україні. Актуальні проблеми та особливості формування партійно-політичної системи України.

Підтема 2. Аналіз результатів політичних виборів в Україні та Росії

Аналіз результатів президентських виборів (1991 р., 1994 р., 1999 р., 2004 р.) та парламентських виборів (1994 р., 1998 р., 2002 р.) в Україні. Порівняльний аналіз актуальних проблем президентських виборів у Росії 1996 р., 2004 р. та в Україні 1999 р., 2004 р.

Підтема 3. Вивчення громадської думки

Політичне маркетингування громадської думки через прямі, опосередковані та спеціалізовані канали політичної комунікації. Основні функції опитувань громадської думки: політична, ідеологічна, соціальна. Види опитувань громадської думки: інтерв'ю та анкетні опитування. Роздавальні, телефонні, поштові, пресові та комп'ютерні анкетні опитування громадської думки.

Рекомендована література:

Підтема 1. Дослідження політичного ринку

1. **Білоус А. О.** Політико-правові системи: світ і Україна: Навчальний посібник, – К.: Асоціація молодих українських політологів і політиків, 2000. – 200 с.

2. **Бистрицький Є., Білий О.** Державотворення в Україні: шляхи легітимації // Політична думка. – 1996. – №1. – С. 11 – 23.

3. **Борисюк В.** Политические институты на рубеже тысячелетий. – Дубна: Феникс плюс, 2001. – 480 с.

4. **Васькович Й.** Проблеми та перспективи побудови правової держави в Україні // Право України. –2000. – № 1. – С. 32 – 35.

5. Верховна Рада України IV скликання: Передвиборчі програми / Авт. – упорядник Ю. Шайгородський / К.: Український центр політичного менеджменту, 2002. - 576 с.

6. **Гавриш С.** Парламентаризм на чолі суспільного прогресу// Віче. – 2001. – №7.

7. **Георгіца А. З.** Сучасний парламентаризм: проблеми теорії та практики. – Чернівці: Рута, 1998.

8. **Журавський В.** Політична система України: особливості, фактори, чинники права // Віче. – 2000. – № 2. – С. 49 – 65.

9. **Журавський В. С.** Методологічні проблеми дослідження політичної системи. – К.: Парлам. вид-во, 2000. - 64 с.

10. **Златопольский Д. Л.** Институт президента в Восточной Европе: порядок выборов и ответственность // Вестник Московского университета. – Серия 11. – Право. – 1994. – № 5. – С. 13 – 21.

11. **Исаев М. А., Чеканский А. Н., Шишкин В. Н.** Политическая система стран Скандинавии и Финляндии. – М.: РОССПЭН, 2001. – 279 с.

12. **Каменская Г. В., Родионов А. Н.** Политические системы современности: Учебное пособие. – М.: Онега, 1994.

13. **Кириченко В.** Президент у структурі влади. Із досвіду країн Латинської Америки і Карибського басейну // Віче. – 2003. – №7. – С. 70 – 74.

14. **Кириченко О., Кириченко В., Матвієнко В.** Роль держави і влади в політичній стабілізації у перехідний період (досвід країн Латинської

методика

Америки) // Право України. – 1996. – № 7. – С. 63 – 67.

15. **Ковачев Д. А.** Парламентская процедура: понятие, виды, регламентация (из опыта зарубежных стран) // Вестник Межпарламентской ассамблеи СНГ. – 1994. – № 4.

16. **Кремень В.** Політична стратегія України. Порівняльні перспективи // Віче. – 1995. – № 11. – С. 17 – 30.

17. **Кривенко Л. Т.** Законодавча влада в системі державної влади // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – № 1. – С. 58 – 72.

18. **Кудінова Н. В.** Криза сучасної політичної системи // Актуальні проблеми політики. – Вип. 10 – 11. – 2001. – С. 568 – 570.

19. **Кынев А. В.** Институт президентства в странах Центральной и Восточной Европы как индикатор процесса политической трансформации // Политические исследования. – 2002. – № 2. – С. 126 – 137.

20. **Лавринович О.** Конституційне забезпечення народовладдя в Україні // Віче. – 2000. – № 2. – С. 3 – 11.

21. **Лагутин А. В.** Этнические аспекты институционализации политического процесса на Украине // Полис. – 2001. – № 4. – С. 100 – 108.

22. **Любимов А. П.** Правовые институты демократии в России и странах Европы: выборы, лоббизм и парламентаризм (сравнительный анализ). – М., 1999. – 57 с.

23. **Мілова М.** Президент у парламентській системі правління. Досвід Болгарії. // Віче. – 2003. – №7. – С. 66 – 70.

24. **Павловський М.** Криза демократії – основа для розвитку авторитаризму // Віче. – 2000. – № 4. – С. 40 – 52.

25. **Петракова Є.** Традиції українського „ринку влади" // Політичний менеджмент. – 2003. – №3. – С. 114 – 123.

26. Политическая система в США: Актуальные измерения. – М.: Наука, 2000.

27. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / Редкол.: Ф. М. Рудич. – К., 1998. – 352 с.

28. **Пшизова С. М.** Демократия и политический рынок в сравнительной перспективе // Политические исследования. – 2000. – № 2. – С. 30 – 44; №3. – С. 6 – 17.

29. **Пшизова С. М.** Какую партийную систему воспримет наше общество? // Политические исследования. – 1998. – № 4.

30. Ринку політичного теорія // Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібних для студентів вищих навч. закладів. – К.: Генеза, 1997. – С. 300 – 301.

31. **Холодовский К. Г.** Эволюция политических институтов на Западе. – М., 1999.

33. **Шугарт М. С., Кэри Дж. М.** Президентские системы // Голосов Г. В., Галкина Л. А. Современная сравнительная политология: Хрестоматия. –

М.: МОНФ, 1997. – С. 198 – 246.

34. **Эндрейн Ч. Ф.** Сравнительный анализ политических систем. Эффективность осуществления политического курса и социальные преобразования. – М., 2000. – 320 с.

Підтема 2. Аналіз результатів політичних виборів в Україні та Росії

1. **Амджадін Л. М.** Політична та фінансова роль бізнесу в парламентських виборах в Україні 2002 року: спроба соціального діалогу: Монографія. – К.: Стилос, 2003. – 184 с.

2. **Андреенкова А. В.** Анализ результатов выборов президента РФ 2000 – что сказал нам exit poll? // Власть. – 2000. - №5.

3. **Бебик В. М.** Местная политическая элита Украины: к итогам выборов 1994 года // Персонал. – 1995. – № 2. – С. 137 – 142.

4. **Вешняков А. А.** Традиции и новеллы избирательного процесса в России // Журнал о выборах. – 2002. – № 4.

5. Вибори в Україні 1994 р. – К.: Міжнародна фундація виборчих систем, 1995. – 231 с.

6. Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики: Збірник // Редкол.: М. М. Рябець (голова) та ін. - К.: Центральна виборча комісія, 2001.

7. **Вишняк О.** Вибори-98: прогнози і реальність // Розбудова держави. – 1998. – № 5 – 6. – С. 8 – 15.

8. **Вишняк О., Шевель О.** Дослідження і прогнозування виборів в Росії та Україні: досвід і проблеми (1990-1998 рр.) – К.: Стилос, 1998. – 150 с.

9. **Головатий М.** Хто стане третім Президентом України? Про ідеологічні метаморфози наступних президентських виборів // Політичний менеджмент. – 2003.-№ 2.- С. 65 – 73.

10. **Зотова З. М.** Выборы в России: Взгляд политолога. – М., 1996.

11. **Кресіна І. О., Перегуда Е. В.** Парламентські вибори в Україні: правові і політичні проблеми. Монографія. - К., 2003.

12. Місцеві ради України: вибори – 2002 / Апарат Верховної Ради України; Упр. по зв'язках з місцевими органами влади і органами місцевого самоврядування. – К.: Парлам. вид-во, 2003. – 399 с.

13. От Ельцина к ... Ельцину: президентская гонка – 96 / Сост. и предисл. Л. Н. Доброхотова, - М.: ТЕРРА, 1997.

14. **Пахарєв А.** Парламентські вибори в Україні: проблеми формування партійної системи // Держава і право. Збірник наукових праць. - К.,2002. - С. 397 – 403.

15. Президентские выборы (социальный психоанализ). – М., 1996.

16. Президентські вибори в Україні: політичні ресурси та імідж кандидатів: Аналітична доповідь // Політична думка. – 1999. – № 1 – 2. – С. 3 – 25.

17. **Радкевич С.** Выборы в России: результаты и оценки //

методика

Политический маркетинг. – 2002. - № 10. – С. 71 – 78; № 9. – С. 60 – 76; № 8. – С. 56 – 83.

18. **Сокольский С.** Посттоталитарные парламентские выборы в России, странах Восточной Европы и Балтии // МЭ и МО. – 1995. – № 3.

19. **Толпыго А. К.** Интерпретация украинских политических выборов в Украине // Полис. – 1999. – № 6.

20. **Толпыго А. К.** Украинские выборы: кандидат и избиратель // Полис. – 2001. – № 4. – С. 86 – 99.

21. **Томенко М.** Підсумки парламентських виборів в Україні // Політична думка. – 1998. – № 2.

22. Україна напередодні та після виборів: огляд політичних сил // Політична думка. – 1994. – № 2. – С. 34 – 43.

23. **Фролов А. В.** Выборы-99: дрейф в сторону двухпартийности? // Власть. – 2000. - №2.

24. **Холодковский К. Г.** Парламентские выборы 1999 г. и партийное структурирование российского общества // Полис. – 2000. – № 2.

Підтема 3. Вивчення громадської думки

1. **Артертон Ф. К.** Використання опитувань громадської думки у виборчих кампаніях // Вибори у Сполучених Штатах Америки 1996 р. (Вик. ред. Дж. Кларк). – К.: Міжнародна фундація виборчих систем, 1996. – С. 19 – 23.

2. **Бурдье П.** Социология политики / Пер. с фр. – М., 1993. – 336 с.

3. Вибори-98 у громадській думці населення України // Політичний портрет України. – 1998. – № 21. – С. 68 – 95.

4. **Вишняк О.** Технологія та результати дослідження громадської думки. // Політичний менеджмент. – 2003. – № 1. – С. 68 – 73.

5. **Вишняк О., Пилипенко В.** Влада і політики в дзеркалі громадської думки // Генеза. – 1994. – №1. – С. 226-230.

6. **Вишняк О. І.** Електоральна соціологія: історія, теорії, методи. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2000. – 310 с.

7. **Дмитренко О.** Громадська думка: історія і сучасність // Політичний менеджмент. – 2004. - № 2. – С. 101 – 108.

8. **Довгош О.** Вибори і референдуми: шляхи вдосконалення // Віче. – 2001. – №11. – С. 142 – 148.

9. **Любарев А. Е.** Голосование „против всех”: мотивы и тенденции // Полис. – 2003. – № 6. – С. 104 – 114.

10. **Маклаков В. В.** Референдум в странах-членах Европейского Союза. – М.: Институт научной информации по общественным наукам, 1997. – 70 с.

11. **Марченко Г. В.** Россия между выборами (социологический анализ и прогноз состояния электората) // Политические исследования („Полис”). – 1996. – №2. – С. 101 – 115.

12. **Мищенко М., Яременко А.** Политические предпочтения украинцев как фактор влияния на политические процессы // Політична думка. – 2000. – №1.

13. **Ноэль-Нойман Э.** Общественное мнение. Открытие спирали молчания. – М., 1996. – 352 с.

14. **Ольшанский Д. В.** Массовые настроения в политике. – М., 1995.

15. **Оссовський В. Л.** Громадська думка: спроба соціологічної інтерпретації // НАН України. Ін-т Соціології. К., 1999. – 136 с.

16. **Оссовський В. Л.** Полінг Versus соціологічне дослідження громадської опінії // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 4.

17. **Петров О., Полторак В.** Опитувальні технології у виборчій кампанії // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 4/5. – С. 56 – 75.

18. **Петров О. В.** Социологические избирательные технологии. – Днепропетровск, 1998. – 164 с.

19. **Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л.** Референдуми в Україні: історія та сучасність. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. – 248 с.

20. **Шестопал Е. Б.** Оценка гражданами личности лидера // Полис. – 1997. – № 6.

Тема 4. Політичні партії та суспільні рухи

Підтема 1. Теоретичні аспекти партології

Поняття та сутність політичної партії. Політична партія як активна, свідома та організаційна частина соціальних груп. Основні етапи генези політичних партій. Основні історичні форми розвитку партійної організації: угрупування, клуби, масові організації. Причини виникнення політичних партій як суспільного інституту.

Критерії класифікації та типологія політичних партій. Різні підходи щодо класифікації політичних партій (М. Дюверже, С. Коен). Соціально-класові типи партій: пролетарські, робітничі, буржуазні, селянські та ін. Багатоманітність типів політичних партій: кадрові й масові; легальні й нелегальні; революційні, реформістські, консервативні, реакційні, демократичні, комуністичні, соціал-демократичні, християнські та ін.

Основні характерні риси та ознаки політичних партій. Головні індикатори політичних партій. Відмінності політичних партій від інших суспільних інститутів. Організаційна будова політичних партій. Проблеми внутрішньопартійної демократії. Фракції в політичних партіях.

Основні функції політичних партій у політичній системі. Оцінка діяльності політичних партій у суспільстві. Аспекти наукового дослідження діяльності політичних партій: соціальна база і склад, політична платформа, ідеологічна орієнтація, електорат.

Поняття партійної системи. Типологія партійних систем: багатопартійні, двопартійні та однопартійні; блокові, альтернативні,

методика

коаліційні та ін. Актуальні проблеми багатопартійності в сучасних політичних системах. Поняття політичного плюралізму. Порівняльний аналіз партійних систем у розвинених країнах Заходу.

Сутність суспільно-політичних організацій та рухів. Причини їх виникнення. Відмінність суспільних організацій та об'єднань від суспільно-політичних організацій та рухів. Види суспільних організацій та об'єднань: традиційні, релігійні, кооперативні, професійні, молодіжні, жіночі, пацифістські, екологічні, альтернативного способу життя. Нові професійні, жіночі, молодіжні організації та народні рухи та рівень їх політизації. Особливості їх структури і внутрішньої організації. Неформальні молодіжні об'єднання: їх соціальна база, політико-правовий статус, ідейна орієнтація. Національно-культурні товариства.

Міжнародні організації та об'єднання, їх роль у житті суспільства. Типи міжнародних об'єднань: політичні, економічні, державні, неурядові організації: ООН, ЮНЕСКО та ін.

Підтема 2. Політичні партії та рухи в Україні

Становлення та перспективи розвитку багатопартійності в Україні. Класифікація політичних партій, суспільно-політичних об'єднань та рухів у суверенній Україні. Їхні історичні передумови, соціальна база, політико-правовий стан, ідейна орієнтація, політична ефективність.

Рекомендована література:

Підтема 1. Теоретичні аспекти партології

1. **Громова Р. Г.** Анализ причин выбора респондентами политических партий // Экономические и социальные перемены: мониторинг общественного мнения. –1996. – №3. – С. 16 – 19.

2. **Джанда К.** Сравнение политических партий: Исследования и теория // Голосов Г. В., Галкина Л. А. Современная сравнительная политология: Хрестоматия. – М.: МОНФ, 1997. – С. 84 – 143.

3. **Дюверже М.** Политические партии / Пер. с фр. – М., 2000. – 558 с.

4. **Колодій А.** Політичний спектр: про деякі критерії „лівих" і „правих" політичних рухів у посттоталітарних суспільствах // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 9 – 10. – С. 3 – 24.

5. **Кулик А.** Посттоталитарные партии в политическом процессе: методология исследования // Мировая экономика и международные отношения. – 1994. – № 2.

6. **Пахарєв А.** Багатопартійність і партійна система – поняття не тотожні // Віче. – 2002. - № 2. - С. 3 – 7.

7. **Примуш М.** Політичні партії та виборчий процес // Право України. – 2001. – № 3. – С. 124 – 143.

8. **Юдин Ю. А.** Политические партии и право в современном государстве. – М.: ФОРУМ-ИНФРА-М, 1998. – 288 с.

Підтема 2. Політичні партії та рухи в Україні, Росії й на Заході

1. **Бойко О.** Початок формування багатопартійної системи в Україні: основні етапи, проблеми, характерні риси та особливості // Сучасність. – 2003. – № 11. – С. 59 – 89.

2. **Голосов Г.** Партийные системы России и стран Восточной Европы: генезис, структуры, эволюция. – М., 1999.

3. **Голосов Г. В.** Форматы партийных систем в новых демократиях: институциональные факторы неустойчивости и фрагментации // Политические исследования. – 1998. - № 1.

4. **Голосов Г. В.** Элиты, общероссийские партии, местные избирательные системы (О причинах развития политических партий в регионах России) // Общественные науки и современность. – 2000. – № 3.

5. **Грязнова О.** Політичні партії та вибори 2002 р. до Верховної Ради України // Часопис ПАРЛАМЕНТ. – 2002. - № 1 – 2. – С. 2 – 5.

6. **Гузенкова Т. С.** Политические партии и лидеры в Верховной Раде Украины (1998 – 2000). – М.: Росс. ин-т стратегических исследований, 2001. - 231 с.

7. **Зельницький А.** Політичні партії і вибори (довідник партійного працівника) / А. Зельницький, П. Удовенко. – К.: ІУЕП „Гарант квалі", ФКП „НДІСЕП" ВПЦ „Тираж", 2003. – 600 с.

8. **Зотова З. М.** Политические партии России: организация и деятельность. М.: Рос. центр обучения избирательным технологиям, 2001. – 122 с.

9. **Кремень В. Г., Базовкін Є. Г.** Політичні партії в Україні: порівняльний аналіз програмних документів. – К., 1994.

10. **Кривоцюк П.** Створення партій демократичного типу: світовий досвід та українські реалії // Людина і політика. – 2002. - № 5. – С. 44.

11. **Пахарєв А.** Перспективи української багатопартійності у контексті можливих змін в організації влади // Політичний менеджмент. - 2003. - № 2. – С. 57 – 64.

12. **Пахарєв А.** Політичні ідеології та багатопартійність в Україні: знайомі незнайомці // Віче. – 2002. – № 10. – С. 24.

13. Передвиборчі програми політичних партій і виборчих блоків // Віче. – 1998. – № 2.

14. Политические партии Европы: стратегия и тактика в период между выборами: Сборник. – М., 1999.

15. Політичні партії та місцеві вибори / Д. М. Горшков, В. М. Кампо, Є. М. Петренко; За заг. ред. В. М. Кампо. – К.: Видавничий дім „Юридична книга", 2001.

16. Політичні партії України / Укл. Андрущак І., Марченко Ю., Тесленко С. – К., 1998. – 702 с.

17. **Попович М.** Європа – Україна: праві та ліві // Ї. Незалежний культурологічний часопис. – Вип. 16. – 2000. – С. 4 – 24.

методика

18. **Примуш М.** Інституційні та партійні системи // Віче. – 2003. – №4 – С. 28 – 32.

19. **Примуш М.** Порядок утворення і діяльності політичних партій // Віче. – 2001. – №5.

20. Про політичні партії в Україні: Закон України, прийнятий Верховною Радою України 28 квітня 2001 р. // Голос України. – 2001. – 12 травня.

21. **Слюсаренко А., Томенко М.** Спроба класифікації політичних партій України // Політичні читання. – 1992. – № 1.

22. **Чиркин В. Е.** Правовое положение политических партий: российский и зарубежный опыт // Журнал российского права. – 1999. – № 3 – 4. – С. 124 – 135.

23. **Щербак А. Н.** Коалиционная политика российских партий // Полис. – 2002. – № 2.

24. **Яблонський В., Латко Я.** Сучасні політичні партії України – К.: Альтерпрес, 1999. –227 с.

25. **Яблонський В. М.** Сучасні політичні партії України: Довідник. – К., Лексикон, 1996. – 149 с.

Тема 5. Виборчі системи

Підтема 1. Виборчі системи: зарубіжний та вітчизняний досвід

Поняття виборчої системи як сукупності передбачених законом виборчих процедур, пов'язаних з формуванням органів влади. Основні ознаки класифікації виборчих систем: 1) кількість голосів на одного виборця; 2) спосіб комплектації виборців в округи; 3) кількість депутатів, які обираються від виборчого округу. Основні у світовій політичній практиці види виборчих систем: мажоритарна, пропорційна, змішана (пропорційно-мажоритарна), куріальна.

Поняття виборів як засобу формування керівних органів державної влади всіх рівнів. Виборче право та принципи його реалізації. Суб'єктивне виборче право. Об'єктивне виборче право. Активне та пасивне виборче право. Різноманітність виборчих цензів: майновий ценз, віковий ценз, ценз осілості. Основні принципи виборчого права: всезагальність, рівноправний характер виборів; прямі й непрямі вибори; таємне голосування. Принципи рівноправного виборчого права: формальна та матеріальна рівноправність.

Характеристика основних видів виборчих систем, їх переваги та недоліки. Мажоритарні виборчі системи 3-х видів: одномандатні, багатомандатні, преференційні. Мажоритарні системи абсолютної та відносної більшості. Конкретно-історичні особливості мажоритарної системи.

Пропорційні виборчі системи. Особливості пропорційної виборчої системи: переакцентування оціночних поглядів електорату з особистостей політичних лідерів на програми політичних партій і рухів. Голосування

за політичні партії, представлені списком кандидатів за рейтингом. Різновиди пропорційної виборчої системи: „жорстока", „напівжорстока", „м'яка".

Змішані (пропорційно-мажоритарні) виборчі системи. Особливості змішаної виборчої системи: комбінація елементів пропорційної та мажоритарної систем з урахуванням специфіки політичного ринку.

Куріальні виборчі системи. Особливості куріальної виборчої системи: проблема забезпечення представництва у парламенті поліетнічної країни, яку населяють кілька етнонаціональних груп.

Підтема 2. Сучасний парламентаризм

Парламент як найвищий виборчий законодавчий орган, що здійснює представництво основних політично активних груп населення. Одно- та двопалатні парламенти. Основні функції парламенту: законодавча творчість, контроль за діяльністю уряду, контроль над фінансами держави та ін. Основні етапи законодавчого процесу: 1) законодавча ініціатива (винесення законопроекту на розгляд); 2) його обговорення в кількох читаннях; 3) прийняття закону.

Поняття парламентаризму як системи представницьких органів влади, в якій чітко розподілено функції законодавчих і виконавчих органів. Історія парламентаризму. Становлення парламентаризму в Україні. Західний досвід парламентаризму.

Підтема 3. Виборче законодавство

Виборче законодавство України. Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про вибори Президента України" (від 6 квітня 2004 р.). Закон України „Про вибори народних депутатів України" (від 6 квітня 1994 р.). Закон України „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (від 10 квітня 2004 р.).

Підтема 4. Політична реформа

Поняття політичної реформи як перетворення чи зміни політичного життя суспільства, що здійснюється без зміни основ існуючого ладу. Політична реформа як еволюційний розвиток суспільства та його інститутів влади. Три основні способи здійснення політичної реформи: 1) зверху владою; 2) зречення влади; 3) поступове реформування влади погодженими зусиллями правлячої еліти та опозиції.

Рекомендована література:

Підтема 1. Виборчі системи: зарубіжний та вітчизняний досвід

1. **Білоус А. О.** Політико-правові системи: світ і Україна. – К., 2000. – 200 с.

2. **Білоус А. О.** Пропорційні вибори в Україні: ілюзія чи реалії // Нова політика. – 2001. – № 1.

методика

3. **Веденеев Ю.А., Васильев А. В.** Сравнительный анализ избирательных систем России и Германии // Журнал о выборах. – 2001. – № 4.

4. **Глубоцкий А. Ю., Кынев А. В.** Опыт смешанных выборов в российских регионах // Полис. – 2003. – № 2. – С. 124 – 142.

5. **Голосов Г. В.** Измерения российских региональных избирательных систем // Полис. – 2001. – № 4. – С. 71 – 85.

6. **Голосов Г. В.** Пределы электоральной инженерии: смешанные „несвязанные" избирательные системы в новых демократиях // Полис. – 1996. – № 4.

7. **Кіс Т. І.** Виборчі системи та їх політичні наслідки // Нова політика. – 1996. – № 2, 3, 4.

8. **Мазур О. Г.** Виборчі системи: загальне й особливе (на прикладі Англії, Франції, Бельгії, Німеччини) // Наукові записки. Збірник. Серія „Політологія і етнологія". Випуск 11. – К.: ІПіЕНД, 2000. – С. 312 – 322.

9. **Мазур О. Г.** Виборчі системи: світовий досвід. – Луганськ: Східноукраїнський державний університет, 1999. – 36 с.

10. **Мазур О. Г.** Виборча система України: у пошуках оптимального варіанту // Нова політика. – 2001. – № 1.

11. О форме избирательной системы в Италии // Полис. – 1993. – №3. – С. 79 – 85.

12. **Постников А.** Мажоритарные и пропорциональные системы: плюсы и минусы // Народный депутат. – 1993. – № 12.

13. **Рейнолдс Е., Рейллі Б.** Посібник з розробки виборчих систем. – К.: „Нора-Друк", 2003. – 168 с.

14. **Рейнольдс Э., Рейли Б.** Справочник по международным избирательным системам. – Стокгольм, 1997.

15. **Таагепера Р., Шугарт М. С.** Описание избирательных систем // Современная сравнительная политология: Хрестоматия. – М.: МОНФ, 1997. – С. 144 – 197.

16. **Таагепера Р., Шугарт М. С.** Описание избирательных систем // Полис. – 1997. – № 3.

17. **Яргомская Н. Б.** Избирательная система и уровень партийной фрагментации в России // Полис. – 1999. – № 4. – С. 121 – 129.

Підтема 2. Сучасний парламентаризм

1. **Автономов А. С., Захаров А. А., Орлова Е. М.** Региональные парламенты в современной России. – М., 2000.

2. **Бандурка О. М., Древаль Ю. Д.** Парламентаризм в Україні: становлення і розвиток. – Харків, 1999. – 290 с.

3. **Баталов Э.** Парламент и президент в конституциях зарубежных стран // Российская Федерация. – 1994. – № 5.

4. **Гавриш С.** Парламентаризм на чолі суспільного прогресу // Віче. – 2001. – №7.

5. **Георгіца А. З.** Сучасний парламентаризм: проблеми теорії та практики. – Чернівці: Рута, 1998.

6. Депутатська недоторканність (сучасна парламентська та судова практика: правовий аналіз) / За заг. ред. О. В. Задорожнього. – К.: Логос, 2004. – 288 с.

7. **Древаль Ю.** Парламентаризм: „приглушений" чи раціоналізований? Різновиди парламентської форми державного правління // Віче. – 2003. – № 9. – С. 50 — 53.

8. **Древаль Ю. Д.** Парламентаризм у політичній системі України (політико-правовий аналіз): Монографія. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 280 с.

9. **Євгеньєва А.** Німецьке „серце демократії" (парламенти країн світу) // Часопис ПАРЛАМЕНТ. – 2002. - № 1 – 2. – С. 74 – 79.

10. **Євгеньєва А.** Франція – країна „раціоналізованого" парламентаризму // Часопис ПАРЛАМЕНТ. – 2002. - № 4. – С. 59 – 68.

11. **Журавський В. С.** Становлення і розвиток українського парламентаризму (теоретичні та організаційно-правові проблеми). – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 344 с.

12. **Кислий П., Вайз Ч.** Становлення парламентаризму в Україні: На тлі світового досвіду. – К.: Абріс, 2000. – 414 с.

13. **Кривенко Л.** Історико-порівняльний погляд на проблеми парламенту // Вісник Академії правових наук України. – 2000. –№ 4 (19). – С. 50 – 60.

14. **Кривенко Л.** Світовий досвід і утвердженння парламентаризму в Україні // Віче. – 1996. – № 2. – С. 28 – 40.

15. **Миронов О. О.** Конституционный статус депутатов парламентов // Журнал российского права. – 1997. – № 4.

16. **Миронов О. О.** Конституционный статус депутатов парламентов зарубежных стран // Очерки конституционного права иностранных государств: Учебное и научно-практическое пособие / Отв. ред. Д. А. Ковачев. – М.: Спарк, 1999. – С. 165 – 174.

17. **Моргунова М.** Скандинавский парламентаризм. Теория и практика. – М.: РГГУ, 2001. – 350 с.

18. **Павленко Р.** Парламентська відповідальність уряду: порівняльний аспект // Людина і політика. – 1999. – № 5. – С. 13 – 19.

19. Парламент и президент (опыт зарубежных стран). – М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, 1995. – 147 с.

20. **Сімон Г.** Крах парламентаризму в Білорусі, Росії й Україні // Політична думка. – 2000. – № 2. – С. 59 – 63.

21. **Струтинський В.** Україна і Польща на шляхах парламентаризму // Віче. – 1998. – № 9.

22. **Тетерук С.** Україна – Росія. Партії і парламентаризм сьогодні //

методика

Віче. – 2000. – № 2.

23. **Федоренко В. Л., Середа Ю. А.** Інститут депутатського імунітету: порівняльно-правові аспекти // Держава і право. – Вип. 9. – 2001. – С. 106 – 117.

24. **Шаповал В. М.** Зарубіжний парламентаризм. – К.: Основи, 1993. – 143 с.

25. **Шемшученко Ю. С., Мироненко О. М., Погорілко В. Ф.** та ін. Український парламентаризм: сучасне і минуле. – К., 1999.

Підтема 3. Виборче законодавство

1. **Абросимова Е. Б.** Принятие и изменение Основного закона: из мирового опыта конституционных процедур // Конституционный вестник. – 1991. – № 8.

2. **Автономов А. С., Морозова Е. Г.** Избирательная кампания: основные категории и институты избирательного права. Менеджер избирательной кампании. – М., 1995.

3. **Білоус А.** Виборче законодавство та партійна система України в порівнянні з деякими країнами ЄС та Східної Європи // Нова політика. – 1998. – № 1.

4. **Вашкевич А., Альфер С.** Избирательное законодательство: республика Беларусь и международный опыт. – Минск: Тесей, 2000. – 120 с.

5. Виборче законодавство України: наявні проблеми та шляхи вирішення // Часопис ПАРЛАМЕНТ. – 2002. - № 1 – 2. – С. 6 – 12.

6. Виборче законодавство і політична реформа в контексті європейської інтеграції України. Матеріали конференції. – К., 12 вересня 2003 р. – К.: Нора-друк, 2003. – 58 с.

7. **Вовк Р.** Формування законодавства про вибори Президента України (1991 – 1999 роки). // Політичний менеджмент. – 2003. – №2. – С. 74 – 82.

8. **Гельман В. Я.** Создавая правила игры: российское избирательное законодательство переходного периода // Полис. – 1997. – № 4. – С. 125 – 147.

9. **Долежан В., Василюк С.** Оновлення виборчого законодавства: на користь чи на шкоду? // Право України. – 2001. – № 3. – С. 35 – 38.

10. Закон України „Про вибори Президента України" // Урядовий кур'єр. – 1999. – № 54. - 25 березня.

11. Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про вибори Президента України" // Урядовий кур'єр. – 364. – 2004. – 6 квітня. – С. 3 – 17.

12. Закон України „Про вибори народних депутатів України" // Урядовий кур'єр. – №64. – 2004. – 6 квітня. – С. 18 – 32.

13. Зарубежное законодательство о политических партиях (сборник нормативных актов). – М., 1993.

14. Збірник виборчих законів країн Центральної та Східної Європи / Міжнародна Фундація Виборчих систем (IFES). – Вашингтон, 2002. – 536 с.

15. **Каюнов О. Н.** Незримая логика избирательных законов. – М., 1997.

16. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики / За ред. Погорілка В. Ф. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 356 с.

17. **Кравченко В. В., Пухтинський М. О.** Науково-практичний коментар Закону України „Про вибори народних депутатів України". – К., 1997. – 192 с.

18. **Лаки К.** Сравнительная таблица законов о выборах двенадцати стран // Конституционное право: Восточноевропейское обозрение. – 1994. – № 2. – С. 19 – 26.

19. **Любарев А. Е.** Избирательные системы и российское электоральное законодательство. // Полис. – 2003. – № 4. – С. 120 – 129.

20. **Маклаков В.** Избирательное право стран – членов Европейского сообщества. – М., 1992.

21. Очерки парламентского права (зарубежный опыт) / Под ред. Топорнина Б. Н. – М.: Институт государства и права РАН, 1993. – 179 с.

22. Очерки по истории выборов и избирательного права / Под ред. Ю. А. Веденеева, Н. А. Богодаровой. – Калуга: Символ, 1997. - 388 с.

23. **Перегуда Є. В.** Реформування виборчого законодавства: пошуки шляхів // Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Вип. 14. – К., 2003. – С. 495 – 506.

24. **Примуш М.** Політичні партії на виборах. Виборче законодавство як засіб організації партійної діяльності // Віче. – 2003. – №10. – С. 47 – 52.

25. **Телешун С.** Нові перспективи Закону „Про вибори народних депутатів України": версії розвитку // Право України. – 2001. – № 1. – С. 85 – 87.

26. **Федосов П. А.** Двухпалатные парламенты: европейский и отечественный опыт // Политические исследования. – 2001. – № 1 – 2.

27. **Федосов П. О.** Російський бікамералізм у європейському контексті. – Політична думка. – 2000. – № 21.

Підтема 4. Політична реформа

1. **Васильєв Г.** Конституційний аспект політичної реформи // Віче. – 2003. – № 4. – С. 3 – 11.

2. Виборче законодавство і політична реформа в контексті європейської інтеграції України. Матеріали конференції. – К., 12 вересня 2003 р. – К.: Нора-друк, 2003. – 58 с.

3. **Кресіна І., Перегуда Є.** Політична реформа: проблеми і перспективи // Віче. – 2003. – № 2. – С. 22 – 27; №3. – С. 15 – 21; № 4. – С. 12 – 15.

методика

4. **Кувалдін В.** Президентська і парламентська республіки як форми демократичного транзиту / Україна та Росія: уроки реформ. Матеріали українсько-російського експертного семінару // Політична думка. – 1998. – № 3 – 4. – С. 21 – 31.

5. **Лавринович О.** Реформа виборчої системи і парламент України // Право України. – 2000. – № 1. – С. 97 – 100.

6. **Мороз О.** На шляху до державно-правової реформи // Віче. – 1995. – №1.

7. **Осятынский В.** Правовая реформа в посткоммунистической Европе: взгляд изнутри // Конституционное право: восточно-европейское обозрение. – 1996. – № 2 – С. 88 – 93.

8. Політична реформа в Україні: ключові питання і суперечності. Матеріали „круглого столу", 16 травня 2003 р., м. Київ. - К.: НІСД, 2003. - 64 с.

9. Регіональні аспекти політичної реформи в Україні: Матеріали „круглого столу" 22 квітня 2003 р., м. Ужгород. - Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2003. - 56 с.

10. **Ставнійчук М.** Вибори в умовах політичної реформи // Віче. – 2003. – № 3. – С. 3 – 10.

Тема 6. Політична реклама

Поняття реклами. Основні принципи Міжнародного кодексу реклами (Париж, 1987 р.). Поняття комерційної та політичної реклами: основні відмінності. Головна мета комерційної реклами: конкурентоспроможність, впровадження нових технологій і товару на ринку та отримання значного прибутку. Головна мета політичної реклами: формування іміджу, ідентифікація і популярність кандидатів чи політичних партій для перемоги на виборах.

Поняття політичної реклами як комунікації за допомогою засобів масової інформації та інших форм зв'язку задля впливу на настановлення виборців (електорату) по відношенню до політичних суб'єктів чи об'єктів. Зміст понять „політичний суб'єкт" і „політичний об'єкт". Політичні суб'єкти: кандидати на виборах, діючі політики, політична еліта, політичні партії, рухи, організації, державні структури (уряд, міністерства) і т. ін. Політичні об'єкти: політичні ідеї, ідеології, програми, документи, політичні події і т. ін.

Основні різновиди політичної реклами: усна, письмова та візуальна; політична радіореклама і телевізійна реклама; політичні плакати, листівки, карикатури, фотопортрети; сувенірна продукція і т. ін. Багатоманітність рекламних тем політичних інформаційно-пропагандистських матеріалів: 1) реклама імені кандидата чи назви політичної партії; 2) реклама іміджу; 3) проблемна реклама (акцент на 2 – 3 основних програмних питаннях); 4) контрастна реклама (вигідне

представлення на фоні опонентів та конкурентів); 5) реклама на підтримку (демонстрація підтримки відомих політичних діячів з високим рейтингом популярності); 6) негативна політична реклама („чорний PR").

Типологія політичної реклами: 1) пряма, безпосередня політична реклама – платна агітація у пресі, на радіо чи телебаченні (тематичні статті, виступи, рекламні теле- і радіоролики); 2) опосередкована – безплатна інформація новин про події, які проводяться за участю кандидата чи партії (партійні з'їзди, зустрічі, „круглі столи" тощо); 3) наочна агітація (плакати, транспаранти з фото кандидата та основним гаслом); 4) особистий контакт з виборцями (зустрічі кандидатів чи довірених осіб на вулицях, підприємствах; поштові розсилання друкованої політичної реклами); 5) поширення інформаційно-пропагандистських матеріалів (листівок, буклетів, газет, брошур) і т. ін.

Політичне рекламування як різновид політичного маркетингу, спрямованого на формування позитивного політичного іміджу лідерами чи ідеями. Етапи політичного рекламування: 1) дослідження характеристик ідеологічних і соціопсихологічних настанов громадян щодо іміджу „ідеального" політичного суб'єкта (лідера партії), які є домінуючими в суспільній свідомості; 2) вивчення і аналіз характеристик іміджу реального політичного суб'єкта (сформованого громадськістю на основі виступів кандидата до початку політичної кампанії); 3) створення („конструювання") іміджу, що має бути впровадженим внаслідок проведення рекламної кампанії; 4) розробка форм, методів і способів використання ЗМІ у поширенні політичної реклами; 5) реалізація („продаж") створеного іміджу та аналіз ефективності рекламної кампанії.

Рекомендована література

1. **Викентьев И. Л.** Приемы рекламы и Public Relations. Часть 1. – СПб.: ТРИЗ-ШАНС, 1995. – 228 с.

2. **Владыкина И. К., Плесовских С. Н.** Феномен доверия и политическая реклама // Вестник МГУ. – Серия 18. – 2000. - №1.

3. **Гринберг Т. Э.** Политическая реклама: портрет лидера. – М., 1995.

4. **Егорова-Гартман Е.В., Плешаков К.В., Байбакова Р.Б.** Политическая реклама. – М.: ИПО „Профиздат", 1999.

5. **Королько В.** Політична реклама: уроки виборів, проблеми // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 6. – С. 53 – 65.

6. **Костенко Н.** Мас-медіа у виборах // Політична думка. – 1999. – № 17.

7. **Лисовский С. Ф.** Политическая реклама. – М.: ИВЦ „Маркетинг", 2000.

8. **Ляпина Т. В.** Политическая реклама. – К., 2000. – 152 с.

9. **Міцкевич Е., Фаейрстоун Ч.** Телебачення і вибори. – К., 1994.

методика

10. **Музыкант В. Л.** Теория и практика современной политической рекламы. Монография. Ч. II. – М.: Евразийский регион, 1998. – 328 с.

11. Политическая реклама / Отв. ред. Е. Егорова-Гартман, К. Плешаков. – М.: Центр политического консультирования „Никколо М", 1999. – 240 с.

12. **Почепцова А.** Телевізійна політична реклама – 98 // Нова політика. – 1998. – № 3.

13. **Почепцов Г. Г.** Символы в политической рекламе. – К.: Принт Сервис, 1997.

14. **Соловьев А. И., Решетков К. И.** Политическая реклама в коммуникативной стратегии государства // Вестник Московского университета. – Серия 12. – Политические науки. – 1999. – № 3.

Тема 7. Політична еліта

Підтема 1. Проблема політичної еліти: теоретичні аспекти

Поняття „еліта". Походження та введення в науковий обіг терміна „еліта" (В. Парето, Ж. Сорель). Обгрунтування ідей поділу суспільства на „вищих" і „нижчих" у творчості Конфуція, Платона, Н. Макіавеллі та ін.

Багатоманітність визначень поняття „еліта". Еліта як соціальна верства, представники якої мають такі соціальні та інтелектуальні якості, які дають їм можливість відігравати провідні ролі в суспільстві або в його окремих сферах.

Виникнення і становлення окремого наукового напрямку – елітології, яка вивчає діяльність верстви, що безпосередньо здійснює функції державного, соціального чи політичного управління. Виникнення перших концепцій еліт В. Парето, Р. Моска, Р. Міхельса (кінець XIX – початок XX ст.). Розуміння „еліти" за М. Вебером, А. Тойнбі, Г. Лассуелом та ін.

Поняття „політична еліта". Багатоманітність визначень поняття „політична еліта". Політична еліта як суспільна верства (сукупність осіб), яка виділяється з політичного середовища на основі високого ступеня розвитку політичних якостей.

Генеза ідей і концепцій „політичного елітизму". В. Парето як один з засновників сучасної теорії політичних еліт. Розуміння В. Парето „кругообігу еліт як універсального закону історії". Концепція „залізного закону олігархії" Р. Міхельса. Концепція „коефіцієнту еліти" М. Бердяєва. Концепція „національної аристократії" В. Липинського.

Типологія політичних еліт. Багатоманітність критеріїв типологізації політичних еліт: 1) за способом формування („відкрита" та „закрита"); 2) за способом приходу до влади (легітимна і нелегітимна); 3) за сферами життєдіяльності (політична, економічна, культурна, соціальна, релігійна, інтелектуальна та ін.); 4) за видами політичної діяльності (державна, адміністративна, депутатська, муніципальна, партійна); 5) за обсягом політичного простору (загальнонаціональна, регіональна, місцева та ін.);

6) за ідеологічними цінностями (ліберальна, консервативна, соціалістична та ін.).

Основні функції політичної еліти: стратегічна, комунікативна, інтегративна, організаторська, представницька, керівна, регулятивна, аналітична, прогностична та ін.

Основні риси політичної еліти: 1) право на привілеї; 2) закритість або напівзакритість; 3) психологія вищості; 4) доступ до закритої інформації; 5) здатність до самопожертви заради збереження влади та ін.

Підтема 2. Політична опозиція

Структура політичної еліти: правляча еліта (еліта влади), еліта впливу, опозиційна еліта та контреліта. Поняття опозиційної політичної еліти. Опозиція як політично організована група, що критикує правлячу еліту і прагне здобути владу. Контреліта (т. зв. антисистемна опозиція) як противага правлячій еліті, що прагне змінити напрям суспільного розвитку.

Підтема 3. Політична еліта в Україні, Росії та на Заході

Поняття національної еліти як інтегрованої сукупності еліт усіх сфер діяльності, об'єднаних прагненням втілити в життя національну ідею. Структура політичної еліти сучасної України. Особливості формування політичної еліти сучасної України.

Рекомендована література:

Підтема 1. Проблема політичної еліти: теоретичні аспекти

1. **Ашин Г.** Правящая элита и общество // Свободная мысль. – 1993. – №7.

2. **Ашин Г.** Формы рекрутирования политических элит // Общественные науки и современность. – 1998. – № 1.

3. **Бебик В. М.** Еліта, елітарність, лідерство // Віче. – 1993. – № 7.

4. **Видрін Д.** Еліти – це проблема будови суспільства // Віче. – 2003. - № 5.

5. **Вовканич С.** Еліта – найбільш конвертована валюта // Віче. – 1997. – №5.

6. **Галан-Голутвина О. В.** Определение основных понятий элитологии. // Полис. – 2000. – № 3. – С. 97 – 103.

7. **Кривошея В.** Еліта нації та еліта суспільства // Політична думка. – 1998. – № 1.

8. **Кухта Б., Теплоухова Н.** Політичні еліти і політичне лідерство. – Львів. 1995.

9. **Малькова Т., Фролова М.** Массы. Элита. Лидер. – М. 1992.

10. **Мейс Д.** Блукання лабіринтом, або Дисфункціональність українських еліт // Сучасність. – 1997. – № 3. – С. 58 – 64.

11. **Мясников С. Г.** Смена правящих элит: „консолидация" или „вечная

методика

схватка"? // Полис. – 1993. – №1.

12. **Пахарєв А.** Політична еліта. Формальна? Справжня? // Віче. – 1997. – № 11.

13. **Полохало В., Слюсаренко А.** Політичний процес і політична еліта // Політична думка. – 1994. – №1.

14. Роль еліт у трансформаційному суспільстві: Матеріали засідання „круглого столу" 16 квіт. 2003 р., Київ / Нац. ін-т стратегічних досліджень. – К., 2003. – 96 с.

15. **Струтинський В.** Політична відповідальність правлячих еліт у посткомуністичному суспільстві: етичний вимір проблеми // Політологічні та соціологічні студії. – Т. 1. – 2000. – С. 165 – 176.

16. **Тощенко Ж. Т.** Элита? Касты? Кланы? Как назвать тех, кто правит нами? // Социс. – 1999. – № 11. – С. 123 – 133.

Підтема 2. Політична опозиція

1. **Бадзьо Ю.** Влада – опозиція – держава в Україні сьогодні: думки проти течії. – К.: Смолоскип, 1994.

2. **Забродіна К.** Політична опозиція в західноєвропейських країнах (політологічний аналіз) // Політологічні та соціологічні студії. – Т. 1. – 2000. – С. 196 – 201.

3. **Золотухін Г.** Влада – опозиція: боротьба проти себе? // Віче. – 2003. – № 10. – С. 71 – 74.

4. **Лага В.** Феномени „опозиційної ідеології" та „ідеології опозиційності" // Політичний менеджмент. – 2004. - № 2. – С. 91 – 100.

5. **Михальченко М.** Позиції опозиції. Хто є хто в Україні // Віче. – 2002. -№3. – С. 5.

6. **Павленко Р.** Опозиція: права і повноваження // Людина і політика. – 2002. - № 4. – С. 6 – 9.

7. Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. – К., 1996.

8. **Поршаков С.** Политическая оппозиция в странах Запада // Мировая экономика и международные отношения. – 1993. – № 3. – С. 35 – 48.

9. **Рудич Ф.** Взаємодія опозиції і влади в Україні: спроба політологічного аналізу // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї. – К., 2002. – С. 34.

10. **Тупчієнко Л.** Політичні опоненти. Чи готові слухати один одного? // Віче. – 2002. - № 3. – С. 14.

Підтема 3. Політична еліта в Україні, Росії та на Заході

1. **Баранцева К.** Проблема формування державно-управлінської еліти: світовий досвід та Україна // Молода нація. – 1997. – № 6. – С. 115 – 130.

2. **Валігурський П., Валігурський Ю.** Політологічні виміри української еліти // Віче. – 1998. – № 6. – С. 31 – 36.

3. **Вовканич С., Копистянська Х.** Формування національної еліти // Вісник НАН України. – 1996. – № 7 – 8. – С. 90 – 97.

4. **Гаврилишин Б.** Українська еліта: шляхи відродження // Український світ. – 1993. – № 1 – 2.

5. **Гордієнко М.** Концепція політичної еліти В. Липинського як фактор національно-державної ідентичності України // Нова політика. – 1998. – №2.

6. **Горелов Н. Е.** Номенклатурная власть в Украине и России как фактор дестабилизации межгосударственных отношений // Национальные интересы Украины и России: совпадения и расхождения. Материалы межгосударственной научной конференции. – К., 1998. –С. 70 – 74.

7. **Гринчук І.** Сучасні політичні еліти України і Росії (спроба порівняльного аналізу) // Політологічні та соціологічні студії. – Т. 1. – 2000. – С. 202 – 205.

8. **Долженков О.** Тіньовий аспект політичного процесу в Україні: феномен адміністративно-економічних кланів // Людина і політика. – 2000. – № 2. – С. 2 – 6.

9. Еліти в суспільстві: навчальний зміст теоретичної проблеми / М. Шульга, О. Потєхін, Н. Бойко та ін. // Розбудова держави. – 1998. – № 7 – 8. – С. 13 – 27.

10. **Журавський В., Кучеренко О., Михальченко М.** Політична еліта України: теорія і практика трансформації. – К., 1999.

11. **Круглашов А.** Місцева еліта: регіональна чи периферійна? // Віче. – 1998. –№5.

12. **Кузьменко Б.** Політична еліта у пострадянській Україні: яка вона? // Право України. – 1998. – №1.

13. **Курас І.** Політична опозиція в Україні: історичний досвід і сьогодення // Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. – К., 1996. – С. 3 – 9.

14. **Латигіна Н. А.** Сучасні теорії еліт в політичній науці США і Великобританії // Трибуна. – 1998. – № 7 – 8. – С. 25 – 27.

15. **Михальченко М.** Еліта в Україні: їжте, куме, що зварили // Віче. – 2003. – № 1. – С. 7 – 11.

16. **Мойсеїв І.** Національна еліта, її культурна і політична роль // Розбудова держави. – 1996. – № 6.

17. Политические элиты в Центральной и Восточной Европе. – М.: Институт научной информации по общественным наукам РАН. 1998.

18. **Полохало В.** Структурування політичних еліт в процесі виборчих кампаній в Україні і Росії: порівняльний аналіз / Україна і Росія напередодні виборів. Матеріали українсько-російського експертного семінару // Політична думка. – 1999. – № 3. – С. 3 – 7.

19. Правляча еліта сучасної України: соціологічний портрет / М. Шульга, О. Потєхін, Н. Бойко та ін. // Вісник НАН України. – 1998. – № 7

методика

– 8. – С. 33 – 55.

20. **Скуратівський В.** Історична ритміка українських еліт // Політична думка. – 1994. – №3.

21. **Федоров А.** Нарциссизм посткоммунистической украинской элиты // Политическая мысль. – 1994. – №3.

22. **Фесенко В. В.** Политическая элита Украины: противоречия формирования и развития // Полис. – 1995. – №6. – С. 87 – 94.

23. **Шульга М.** Правляча еліта: що думають про неї в Україні // Віче. – 1997. – № 8. – С. 93 – 108.

24. **Шульга М., Бойко Н.** Уряди України: соціологічний портрет владної еліти (1990 – 1997 рр.) // Соціологія : теорія, методи маркетинг. – 1998. – №3.

(Закінчення в наступному номері).